

UNITAT DIDÀCTICA

**El sufragisme i la conquesta
de la igualtat**

Ana María Ribes Crespo

Especialitat: Geografia i Història

Índex de continguts

Abstract

Català.....	I
Castellano.....	II
English.....	III

Unitat Didàctica: El Sufragisme i la Conquesta de la Igualtat

Presentació de la unitat.....	1
Temàtica o centre d'interès.....	2
Contextualització.....	2
Curs i àrea.....	3
Objectius didàctics.....	4
Continguts.....	5
Conceptuals.....	6
Procedimentals.....	7
Actitudinals.....	10
Metodologia.....	10
Seqüència d'activitats.....	12
Recursos didàctics.....	27
Criteris d'avaluació.....	27
Competències.....	27
Avaluació del treball.....	28
NEE: algunes consideracions.....	29

Bibliografia i fonts documentals.....	30
--	-----------

EL SUFRAGISME I LA CONQUESTA DE LA IGUALTAT

(Resum)

El present treball té com a finalitat oferir una proposta d'Unitat Didàctica per a l'assignatura Ciències Socials: Geografia i Història, en el quart curs d'Educació Secundària Obligatòria (4rt ESO). En un marc educatiu en el que els estudis sobre gènere estan absents o, com a mínim, inclosos de forma anecdòtica i parcial en el currículum de la ESO, aquesta UD ofereix una alternativa innovadora que permet incloure en una sola unitat una trajectòria global del que ha estat el sufragisme i la conquesta de la igualtat per part de les dones.

Tot i ser conscient de què a nivell de 4rt de la ESO la nomenclatura de l'assignatura és pròpiament Història d'Espanya i, per tant, els continguts curriculars en principi deurien correspondre únicament a continguts cronològica i espacialment situats a Espanya; es fa necessari, per fer una UD completa amb aquesta temàtica, iniciar el recorregut conceptual i històric del sufragisme des dels seus orígens -la Revolució Francesa- fins a l'actualitat; si bé els últims continguts ja fan una clara referència a la Història d'Espanya. És aquesta diversitat la que permetria que la UD, concebuda de forma oberta i flexible, pugui ser emprada en altres cursos de la ESO i fins i tot en Història del Món Contemporani, en primer de Batxillerat.

La UD s'inicia, com dèiem, amb una proposta de treball des de un punt de partida bàsic sobre conceptes sobre el sufragisme i el feminisme, a un recorregut històric de les reivindicacions sufragistes des dels seus orígens a la Revolució Francesa, passant pels moviments sufragistes britànic i americà; el seu reflex en el moviment obrer; el paper de la dona durant la Guerra Civil i el franquisme i una reflexió actual i general sobre el paper de la dona en la democràcia i la proposta de revalorització del treball domèstic -les menysvalorades mestresses de casa-.

Així, la intenció es aportar un material curricular i didàctic que suplisca modestament les carències del currículum respecte a la història del gènere, que com veiem, no sols està inclòs de forma anecdòtica al currículum i els materials escolars, sinó més sovint és totalment absent.

Paraules clau:

sufragisme, feminisme, vot, liberalisme, moviment obrer, democràcia, emancipació.

EL SUFRAGISMO Y LA CONQUISTA DE LA IGUALDAD

(Resumen)

El presente trabajo tiene como finalidad ofrecer una propuesta de Unidad Didáctica para la asignatura Ciencias Sociales: Geografía e Historia, en el cuarto curso de Educación Secundaria Obligatoria (4º ESO). En un marco educativo en el que los estudios sobre género están ausentes o, como mínimo, incluidos de forma anecdótica y parcial en el currículum de la ESO, esta UD ofrece una alternativa innovadora que permite incluir en una sola unidad una trayectoria global de lo que ha sido el sufragismo y la conquista de la igualdad por parte de las mujeres.

Aunque soy consciente de que a nivel de 4º de la ESO la nomenclatura de la asignatura es propiamente Historia de España y, por tanto, los contenidos curriculares en principio deberían corresponder únicamente a contenidos cronológica y espacialmente situados en España; se hace necesario, para hacer una UD completa con esta temática, iniciar el recorrido conceptual e histórico del sufragismo desde sus orígenes -la Revolución Francesa- hasta la actualidad; si bien los últimos contenidos ya hacen una clara referencia a la Historia de España.

Es esta diversidad la que permitiría que la UD, concebida de forma abierta y flexible, pueda ser empleada en otros cursos de la ESO e incluso en Historia del Mundo Contemporáneo, en primero de Bachillerato.

La UD se inicia, como decíamos, con una propuesta de trabajo desde un punto de partida básico sobre conceptos sobre el sufragismo y el feminismo, a un recorrido histórico de las reivindicaciones sufragistas desde sus orígenes a la Revolución Francesa, pasando por los movimientos sufragistas británico y americano; su reflejo en el movimiento obrero; el papel de la mujer durante la Guerra Civil y el franquismo y una reflexión actual y general sobre el papel de la mujer en la democracia y la propuesta de revalorización del trabajo doméstico -las infravaloradas amas de casa-.

Así, la intención es aportar un material curricular y didáctico que supla modestamente las carencias del currículum respecto a la historia del género, que como vemos, no sólo está incluido de forma anecdótica en el currículum y los materiales escolares, sino que más a menudo está totalmente ausente.

Palabras clave:

sufragismo, feminismo, voto, liberalismo, movimiento obrero, democracia, emancipación.

SUFragISM AND CONQUEST OF EQUALITY**(Abstract)**

This paper aims to provide a proposal of Teaching Unit for the subject Social Sciences: Geography and History, in the fourth year of secondary school (4th year ESO). In an educational setting in which gender studies are absent or at least anecdotally included in part of the ESO's curriculum, this TU offers an innovative alternative that allows including a single unit overall trajectory which was the suffragist and achieving equality by women.

Although I am aware that at 4 ° ESO nomenclature of the subject is itself History of Spain and therefore the curriculum in principle should correspond only to content chronologically and spatially located in Spain, it's necessary to make one complete TU this subject, to start the conceptual and historical tour of suffragist since its origins-the French Revolution- to the present day, although the latest content makes a clear reference to Spanish history.

It's this diversity that would allow the TU, conceived in an open and flexible way, to be used in other ESO courses and even in Contemporary World History in eleventh grade.

The TU starts, as we said, with a work offer from a basic point about the suffragist and feminist concepts, a historical tour of the claims suffragists from its origins in the French Revolution, through the British suffragette movement and the American one; reflected in the labour movement, the role of women during the Spanish Civil War and the Franco regime and a current and comprehensive reflection on the role of women in democracy and the proposed upgrading of domestic work -the undervalued housewives-.

Thus, the intention is to provide curricular and instructional material that supplements modestly the curriculum gaps regarding the history of the genre, as we see, not only anecdotally included in the curriculum and school supplies, but more often, totally absent.

Keywords:

suffrage, feminism, voting, liberalism, labour movement, democracy, emancipation.

Unitat Didàctica: El Sufragisme i la Conquesta de la Igualtat

1.- Presentació de la unitat

La present unitat didàctica pretén donar resposta a un problema fonamental que podria expressar-se en diferents interrogants:

- *Com ha arribat la nostra societat actual a conquerir els drets i la igualtat de gènere?*
- *És una realitat completa, conclosa?*
- *Quines limitacions té?*
- *Podem parlar de la igualtat de gènere a nivell global?*

Aquestes qüestions tenen un ressò fonamental en l'entorn quotidià dels alumnes i en el nostre món actual. Per tant, tenen una determinada relació amb una problemàtica social, que és la defensa dels drets humans i la seua reivindicació baix la voluntat d'establir la llibertat i la igualtat entre els dos sexes. En aquest sentit la educació té un deute indiscutible amb aquest desig, ja que és el procés educatiu el que estableix les bases d'una formació de l'alumnat en valors i idees democràtiques, en les quals la igualtat de gènere no pot mancar. Quan parle del procés educatiu, em referisc al model desitjable que tots hauríem de propugnar per al nostre alumnat, aquell que fomenta la formació i l'aprenentatge basat en eines útils per al seu desenvolupament com a ciutadà. Apostem per tant, per un model relacionat amb les competències, amb l'adquisició de destresses i habilitats que van a ser potencialment útils per als alumnes en la seua vida futura com a ciutadans i professionals. Pregonem aquest model nou d'escola, un model que no sols ensenya sinó que també educa, que va més enllà de la mera adquisició de coneixements i que busca formar l'alumne com a ciutadà. En aquest sentit les competències són directrius basades en destresses i habilitats que l'alumne ha d'adquirir per poder desenvolupar-se com a persona en la societat i el món actual. Volem, per tant, una unitat que treballa aquestes competències i que no deixi de banda la realitat social en la qual ens movem. La societat té un paper molt important que complir en aquest sentit, i per tant, deu implicar-se en la educació i en la voluntat de formar al seus futurs ciutadans en valors democràtics i afectius que construïsquen un món millor. En aquest sentit és patent que els professors deuen implicar-se poderosament en aquesta tasca. El model de professor que triem ésser, doncs, és absolutament fonamental.

És important, també, que els alumnes compreguen que aquesta lluita per la igualtat és una realitat que continua afectant a la societat actual en tant que han estat conquerides unes metes, però altres no (s'ha de continuar vetllant per la igualtat de gènere, el drama de la violència de gènere) i que els drets dels que actualment gaudim encara no han estat conquerits en algunes zones del món. En aquest sentit, la finalitat d'aquesta unitat didàctica és que els alumnes prenguen consciència de la realitat i a través de la reflexió realitzen noves propostes per continuar lluitant per la igualtat en el seu entorn quotidià. No cal oblidar, per suposat, que depenent del professor que triem ser ajudarem a prendre consciència al nostre alumnat i a la societat en general. Deixarem per més endavant definir aquest model de professor.

a) Temàtica o centre d'interès

Aquesta unitat didàctica treballa fonamentalment el fenomen del sufragisme, entès com la reivindicació del vot de la dona per part de homes i dones durant els segles XIX-XX. Tractem, a través del coneixement d'aquesta realitat, d'entendre com ha arribat als nostres dies la idea d'igualtat i la reivindicació dels mateixos drets per a homes i dones.

Així, donarem inici a un recorregut per la història del sufragisme i les diferents etapes i persones protagonistes, d'una manera activa i dinàmica, que busque la participació de l'alumnat. Apostem per una metodologia constructivista en la qual es pose de ressò la necessitat de que es done un aprenentatge significatiu, consistent, per tant, en què l'alumne domine el seu procés educatiu, de manera que vaja elaborant el seu coneixement a partir de la seua implicació en les classes. Si bé aquesta unitat no pot estar eximida de contingut teòric en tant que dades històriques, buscarem a través de la pràctica una major implicació en la dinàmica d'aula.

És important fer notar que aquesta temàtica que hem escollit, no es troba de manera detallada i específica en el currículum de la ESO tal i com ve especificat al BOE, però la història del gènere és una matèria que ha estat inclosa dins dels temaris des d'una perspectiva complementària. És a dir, que habitualment els temaris impartits en la ESO inclouen algun dossier o apartat referent a història del gènere, però sense la profundització i rigor necessaris. Hom no pot deixar de pensar que segurament aquesta nova inclusió es deu més a la conveniència de respondre a les noves exigències dels plans educatius més per complir amb el requisit que garantir una bona formació en aquest camp.

En aquest sentit, el que pretenem amb aquesta unitat és donar una formació més completa i adequada, que no es limite a unes poques indicacions al final de cada tema d'Història del Món Contemporani, sinó que sintetitze de forma breu, concisa i completa el que ha estat la contribució de moltes persones a la lluita pels drets civils i la igualtat de gènere. Tractarem d'abordar aquesta qüestió anant més enllà de la citació anecdòtica de noms i processos, que no garanteixen la implicació de l'alumne amb el missatge que volem transmetre.

b) Contextualització:

Per fer una adequada contextualització d'aquesta unitat, hem de donar compte en primer lloc d'un *entorn social* en el que té lloc. Imaginem un centre d'educació secundària ubicat en una ciutat mitjanament poblada, que rep immigració des de fa un temps i s'ha constituït en un lloc mixt on conviuen noves tendències, cultures forànies i les tradicions locals de sempre. Evidentment, podríem referir-nos a un entorn com el que és descrit a la Memòria del Pràcticum (IES Sant Vicent Ferrer d'Algemesí), que senta les bases de la nostra experiència a l'hora d'elaborar aquesta Unitat. Parlem d'un barri molt divers. No es troba al centre de la ciutat, però està dotat de les infraestructures bàsiques, té prop un centre de salut, un parc, un conservatori de música, i el centre de la ciutat no està a molta distància. El fet que l'IES del qual parlem sia un dels dos disponibles a la ciutat, i que l'altre estiga ubicat més a la perifèria, el converteixen en el més escollit per alumnes i pares per matricular-se. Açò atorga una gran diversitat al centre. En primer lloc, cal considerar que, pel que fa a l'alumnat que arriba, prové de diferents centres de Primària, públics i concertats, de manera que l'alumnat que arriba a l'IES és d'una gran diversitat pel que fa a estrat social i origen. D'aquesta manera es combinen tant fills del poble, com fills d'immigrants i un substancial alumnat que prové d'altres ciutats properes. Això dóna una gran riquesa i varietat d'alumnes que conforma, en suma, un panorama molt variat i divers.

Creguem que aquest entorn divers és idoni per a desenvolupar una unitat didàctica com la nostra, que busca fomentar la democràcia, la tolerància i la igualtat entre els nostres alumnes, de la manera que ja em esmentat anteriorment. En un clima d'aula no sols mixta pel que fa a sexe –homes i dones- sinó també diversa pel que fa a procedència, cultura, creences; una unitat centrada en la conquesta d'un dret tan bàsic com és el sufragi universal, i a més per part d'un col·lectiu històricament discriminat per les estructures patriarcals –les dones- és justament el que necessitem per afavorir la integració del grup i fomentar el respecte als drets d'uns i altres, el respecte entre d'ells de fet.

Havent parlat del context social que envolta l'IES hipotètic, però inspirat en la nostra experiència de pràctiques, no cal oblidar parlar del *context legal*. En primer lloc caldria entendre l'evolució de les lleis educatives que s'han establert al nostre país. Actualment disposem d'una sèrie de lleis, decrets i ordres que regulen les activitats al centre escolar, establint horaris, matèries, aules; i també a classe, centrats en objectius, criteris d'avaluació, metodologia i continguts (*aquests els tractarem més endavant amb major detall*).

Des del s.XVIII ha estat constant a la història d'Espanya una metodologia didàctica basada en la fórmula magistral de la memorització i la repetició. Aquesta rutina va trobar un entrebanc i va trocar en una nova experiència amb l'arribada de la ILE, la experiència de la II República i les Missions Pedagògiques. Encara que esta voluntat de renovació es va veure truncada amb la dictadura franquista, avui dia les posicions més lúcides pel que fa a la educació continuen apostant per aquells models més avançats d'educació, que es basen en el constructivisme i en l'aprenentatge significatiu. El tradicional mètode d'ensenyament magistral s'ha revelat del tot ineficaç per garantir un adequat aprenentatge. Però ja farem més incidència d'aquesta qüestió en l'apartat de metodologia.

c) Curs i àrea

Aquesta unitat didàctica anirà destinada als alumnes de 4rt curs de ESO en el àrea de Ciències Socials: Geografia i Història. M'he decidit a seleccionar aquest curs i aquesta àrea perquè al programa de continguts d'aquesta assignatura s'abasta tot el període contemporani, des de la Revolució Francesa fins l'actualitat, i el marc del sufragisme i la reivindicació dels drets de les dones són fenòmens d'indiscutible actualitat i és essencial que els alumnes aprenguen a valorar-los i posar-los en estima en el seu dia a dia, tenint en compte que són drets que encara estan per conquerir en altres zones del món.

Crec que els alumnes de 4rt d'ESO ja són capaços d'assimilar i comprendre aquests conceptes, però tractarem de fer una aproximació al seu entorn quotidià malgrat que els continguts conceptuals abasten un marc certament internacional, poc a poc anirem estretint el marc fins arribar a un entorn actual i proper a l'alumne perquè l'aprenentatge sia útil en la seua formació com a ciutadà/ana.

2.- Objectius didàctics

Els objectius d'aquesta unitat van destinats a una visió formativa dels alumnes perquè desperte la seua consciència ciutadana i el compromís amb la defensa dels drets i la igualtat entre sexes. És important fer notar que els objectius no són continguts, sinó que són capacitats que volem que els alumnes hagen adquirit al termini de la unitat. Ens encarregarem de que aquesta experiència els proporcione aquestes habilitats i capacitats, de manera que siga educativa i profitosa per a la seua realització com a persones. En aquest sentit, veiem com els objectius, a més d'expressar capacitats, compleixen les finalitats del coneixement històric i geogràfic. En aquest sentit el que busquem és:

- Que els alumnes coneguen la trajectòria històrica del sufragisme i les reivindicacions feministes, des dels seus orígens a la Revolució Francesa fins una panoràmica actual. Aquest primer objectiu va destinat a satisfer, naturalment, la finalitat del coneixement històric que hom espera trobar en una unitat didàctica de Història: en cap moment hem de deixar de banda la necessitat de continuar aprenent i profunditzant els coneixements sobre un determinat període històric.
- Que sàpiguen ubicar aquests esdeveniments no sols en el temps, sinó també a l'espai, de manera que complisquen amb la finalitat del coneixement geogràfic de la unitat. No oblidem que es tracta d'una unitat que treballa la matèria de Geografia i Història, i per tant, la ubicació dels fets en un espai concret és una tasca irrenunciable en aquesta unitat.
- Que sàpiguen valorar l'esforç de generacions passades d'homes i dones en l'aconseguint de drets i llibertats que gaudim actualment. En aquest sentit han de ser capaços d'entendre que tant aquests drets com altres que s'han aconseguit al llarg de la història són fruit d'un esforç i una lluita constant dels col·lectius desfavorits en cada cas. No és quelcom que s'haja aconseguit en un període curt de temps. Aquest raonament pot servir per aconseguir que entenguen la necessitat de l'esforç constant per arribar a promocionar-se socialment, educativament, culturalment, econòmicament (en definitiva que res és regalat) i que, els drets, una vegada aconseguits, s'han de defensar i no han de ser motiu de noves "opressions".
- Que siguen conscients de l'absència d'aquests drets i llibertats en moltes zones del món. De la mateixa manera que en l'objectiu anterior posàvem de manifest que aquests drets aconseguits són fruit de l'esforç de generacions passades, ara és fonamental que compreguen que moltes persones al món encara no han aconseguit gaudir d'aquests drets i llibertats, ja sia per circumstàncies socials, polítiques, econòmiques i culturals. En una classe diversa amb alumnat de variada procedència, com apuntàvem al principi, els companys poden aportar gran riquesa a aquest apartat a partir de les seues pròpies experiències.
- Que reflexionen sobre la necessitat d'aquests drets i llibertats en aquelles zones on no estan presents, i formulen propostes per aconseguir aquests a partir de la experiència prèvia viscuda en els països que ja disposen d'ells. La col·laboració entre companys es ací fonamental.
- Que prenguen consciència i compromís amb la garantia de drets d'igualtat i llibertat entre sexes, plasmant-lo en la vida i convivència quotidianes. Deuen comprendre que si el que s'ha aconseguit fins ara és fruit de la tasca dels nostres avantpassats, ells no són menys que aquells i que depèn de la seua voluntat que aquestes conquestes per a les persones continuen essent una realitat en la nostra societat.

Aquests objectius, que es complementen i formen un bloc amb els anteriors, posen en evidència que la finalitat d'aquesta unitat didàctica no va a ser sols l'adquisició de coneixements sinó també l'educació en ciutadania, democràcia i vida en societat, de manera que potenciem la seua utilitat i apostem plenament per un aprenentatge significatiu. En aquest sentit queda clar que si la finalitat del coneixement històric i geogràfic és adquirir una sèrie de nocions bàsiques sobre uns esdeveniments que tingueren lloc en el temps i en l'espai, la finalitat de la educació escolar es garantir aquestes eines i valors per a alumnes que van a ser ciutadans de una societat moderna i democràtica. Aquesta totalitat de perspectives les trobem sintetitzades en aquests objectius.

Hem parlat que estem dissenyant una unitat didàctica que vaja destinada als alumnes de 4rt de la ESO, i per tant ja hem apuntat anteriorment que els considerem aptes per comprendre i assumir aquests objectius anteriorment exposats. Els alumnes d'aquesta edat (15-16) són ja capaços d'empatitzar en aquestes qüestions que no es limiten tan sols a l'aprenentatge de coneixements sinó també a la empatia i comprensió d'una realitat social i quotidiana de la que ja hem parlat àmpliament. Així l'alumnat de 4rt d'ESO és ben capaç de realitzar tasques com la recerca i síntesis d'informació, la expressió de la pròpia opinió, el respecte a les postures dels altres i la reflexió d'allò que es descobreix.

Amb tot, cal ésser realistes i admetre que és molt probable que els nostres alumnes troben dificultats a l'hora d'assolir aquests objectius, pel que fa, especialment, a l'assimilació del coneixement històric i geogràfic que la unitat voldria aconseguir. És per això que tractarem de seqüenciar adequadament les postres activitats perquè aquests punts queden ben assolits i es puguen centrar també en els altres objectius. Les tasques que emprarem per aconseguir aquests objectius els ressenyarem amb més detall posteriorment.

3.- Continguts:

Quan parlem de continguts és necessari realitzar una selecció adequada i equilibrada dels mateixos, ja que no tot val a l'hora d'elaborar una unitat didàctica.

Per començar definirem què és un concepte i quin tipus de conceptes hi ha.¹ El concepte és el contingut didàctic que l'alumne ha d'aprendre bàsicament, els punts teòrics a desenvolupar. En aquest sentit, distingim en primer lloc els *conceptes* que s'aprenen per *observació*², per a la classificació i estudi dels fets, ja siguem històrics o geogràfics. Altres conceptes ja són més complexos de comprendre per la necessitat d'utilitzar dos o més variables. En aquesta línia apareixen també els que el propi Graves anomena *conceptes per definició*, és a dir, aquells que expressen termes propis d'una matèria –Souto ens dóna un exemple a la Geografia, com són densitat, clima, lloc central, etc. i que presentaria els seus equivalents a Història (sufragi universal, censatari, monarquia absoluta, carta atorgada, per posar uns exemples breus)- i que tenen la seua dificultat específica, com dèiem, a l'hora d'assolir el seu aprenentatge. Finalment no podem deixar de banda els anomenats *conceptes estructurants*, assimilats a grans processos de raonament dins una matèria. Són aquestes estructures conceptuals les que ens serveixen de via directa per a organitzar una Unitat Didàctica.

És important recordar que una adequada conceptualització no és aprendre de memòria un concepte, ja que açò aniria en contra dels nostres objectius i el fonament de la nostra metodologia. El que és necessari, com Souto ens indica, es dilucidar perquè utilitzem certs vocables i com s'han d'utilitzar per convertir-los en conceptes en un moment determinat. Els alumnes poden ser perfectament

¹ SOUTO, Xosé Manuel, "Didáctica de la Geografía". Grup Gea-Clío.

² N. Graves, 1985

conscients del valor del concepte per definir i argumentar dins un context teòric, tanmateix que el vocable, per sí mateix, pot tenir molts significats i variar en funció d'opinions i contextos lingüístics plurals.

En aquest sentit i sempre utilitzant aquesta estructura teòrica conceptual que hem esmentat anteriorment, anem a exposar de una primera forma, breu i sistemàtica, els continguts que hem seleccionat per a la nostra UD, i que hem dividit en les categories conceptual, procedimental i actitudinal.

- Conceptuals:

Aquests fan esmenta directa als conceptes que es van a treballar a l'aula. Són també els punts en què s'estructura el coneixement que es va a adquirir.

Punt 1.- Introducció a la història del sufragisme

Problema: Què és el sufragisme?

- a) Definició del patriarcat i cultura patriarcal.
- b) Sufragisme.

Punt 2.- Liberalisme i feminisme

Problema: Com naixen els moviments sufragistes? Quina és la seua evolució en l'Estat liberal?

- a) La Revolució Francesa. Primeres reivindicacions.
- b) El sufragisme anglès.
- c) El sufragisme americà.

Punt 3.- Moviments feministes contemporanis.

Problema: Què va suposar el moviment obrer per als drets de la dona? Quina és la relació entre moviment obrer i feminisme?

- a) Feminisme i moviment obrer
- b) Feministes burgeses vs. feministes obreres

Punt 4.- Dones i treball

Problema: Quan comença a ser valorat el treball de les dones? Quins rols han assumit al llarg del temps com a treballadores? És treball la tasca domèstica?

- a) Dones a les fàbriques: les obreres
- b) Salari i horaris: la jornada de una obrera
- c) Ames de casa: treball que no és treball?

Punt 5.- El cas espanyol

Problema: Com s'ha desenvolupat aquest procés a Espanya? Quina ha estat la situació de la dona en les diferents etapes?

- a) II República i Guerra Civil
- b) Franquisme i resistència
- c) Temps de democràcia

- Procedimentals:

Els continguts procedimentals són aquells que estan destinats a que els alumnes treballen de forma activa i pràctica allò que han après a classe. El que hem disposat es una sèrie de treballs que combinen la realització de biografies mitjançant la recerca investigatòria.

En cada punt de la unitat els alumnes realitzaran un treball d'investigació basat en la elaboració d'una biografia. En ocasions hauran d'escollir, a lliure elecció, entre diferents personatges femenins rellevants en la història del sufragisme i el feminisme.³

Punt 1: Mary Wollstonecraft/Emmeline Pankhurst



Punt 2: Olympe de Gouges/Madame Roland



³ Tot i que som conscients de que tant homes com dones hi participaren d'aquesta experiència reivindicativa, hem preferit donar opcions basades únicament en personatges femenins per ser aquests prou menys coneguts històricament parlant que si fem referència a personatges masculins.

Punt 3: Flora Tristan/Alexandra Kollontai



Punt 4: Betty Friedhan



Punt 5: Clara Campoamor/Margarita Nelken/Federica Montseny



Alguns punts fonamentals i definatoris d'aquest contingut que s'han de tenir en compte:

Com s'exposarà:

- Les biografies seran exposades públicament a classe.
- Per a evitar absurdes repeticions, es distribuiran els alumnes en grups amb un màxim de tres alumnes per grup.
- Sols s'exposarà una biografia de cada i es tractarà de que tots els personatges siguin treballats a classe.
- Els components del grup es repartiran equitativament la part a exposar i tots deuen exposar sense excepció. Cap alumne del grup deu quedar-se sense haver estat escoltat pels seus companys.

Situació de l'aula:

- Les exposicions es realitzaran, desitjablement, en la mateixa aula en què es solen desenvolupar habitualment les sessions de classe.
- Imaginem un aula que està dotada de projector amb tots els seus components necessaris (canó, ordinador, pantalla) que permeti la visualització. Amb tot entenem que és una situació ideal de la que, malauradament, no disfruten encara tots els centres, i en cas de no disposar d'una aula amb aquestes condicions es reservaria l'aula d'audiovisuals el temps necessari –que establirem en un altre apartat- perquè es desenvolupen les exposicions.

Materials:

- Els alumnes prepararan una exposició verbal i una presentació Power Point que reforci allò que van a exposar.
- En cap cas la exposició pot basar-se en una lectura del contingut dels Power Points, que han de tenir un mínim d'informació i basar-se en imatges i dades bàsiques, mentre que el gros de la informació deu exposar-se verbalment.
- Els alumnes podran ajudar-se d'un breu guió per dirigir la seua exposició, però en cap cas hauran de limitar-se a llegir-lo. Es valorarà el contingut i la qualitat d'allò exposat.
- Cada grup entregarà, conjuntament, el treball realitzat després de que s'hagen realitzat les exposicions.

Torn de preguntes:

- Finalitzada cada exposició s'obrirà un torn de preguntes perquè els companys puguin plantejar els seus dubtes o aportacions al grup. El professor/a designarà un alumne moderador, encara que podran intervenir tant el primer com el segon.

Temporalització:

- Com que està prevista una exposició per punt, aquesta es realitzarà acabat el treball de aquest punt en classe. Com que cada grup haurà de treballar la biografia d'una d'aquestes dones, es realitzaran 3 exposicions.
- La idea, com avançàvem, és que cada exposició es realitzi en una sessió de classe. Encara que aquesta idea és molt variable, el que pensem és el temps s'ha de distribuir entre mitja hora-45 minuts per a la exposició dels membres del grup i mitja-15 minuts per al torn de preguntes. Entenent que a cada membre del grup se li donen uns deu-quinze minuts per a exposar la seua part, requerirà de l'alumnat una important tasca de síntesis i centrar-se en les idees principals que, pensem, serà beneficiosa per al seu aprenentatge.

Avaluació:

Es valoraran tres parts integrants:

- Treball: 40%
- Exposició: 40%
- Presentació PPT: 10%

- Actitudinals:

Són, naturalment, aquelles actituds i respostes que esperem dels alumnes pel que fa al treball de la nostra unitat, i que tenen una influència directa no sols en el seu aprenentatge, sinó també en la seua avaluació. Aquests continguts es relacionen també directament amb els objectius, és a dir, que són al mateix temps, continguts, objectius i criteris d'avaluació. És el que volem que els nostres alumnes siguen, aprenguen i demostren al llarg de la unitat.

- Mostrar bona disposició de cara al treball de la unitat.
- Actitud interessada i positiva de cara als continguts.
- Participació en classe i expressió espontània i voluntària de les idees i propostes personals.
- Treball en equip.
- Respecte a les opinions i valoracions dels altres.

4.- Metodologia:

La metodologia didàctica per la qual apostem és el constructivisme, model que es basa en l'aprenentatge significatiu i en la pròpia construcció del coneixement per part de l'alumne, un coneixement que sia profitós al llarg de la seua vida per continuar aprenent.

El model de docent que volem ser és aquell qui fomenta aquesta autoconstrucció del coneixement, per tant, buscarem la major participació e implicació de l'alumnat a classe. Fomentarem que expressen les seues idees i el debat amb els altres companys, de manera que sàpiguen respectar les opinions dels altres al temps que exposen les seues.

Volem que allò que s'aprenge a aquesta unitat, més enllà del coneixement de diversos esdeveniments, noms i moviments, és apreciar el llegat dels nostres avantpassats pel que fa als drets humans i aplicar-los al present. En última instància, que adquirisquen consciència de ciutadans i de valors democràtics.

Com s'ha pogut ja apreciar, el títol de la nostra unitat, "*El sufragisme i la conquesta de la igualtat*", té un caràcter transversal perquè volem fer problematitzar l'objecte d'estudi, és a dir, no ens centrem en l'estudi d'una època o d'un esdeveniment concret, sinó un fenomen que es desenvolupa al llarg del temps i llurs conseqüències continuen tenint ressò en la nostra actualitat quotidiana. El problema respon a una voluntat general de saber com s'han conquerit els drets de què gaudim actualment i quins processos i personatges han afavorit aquesta conquesta. En aquest sentit realitzarem petites investigacions però canviant i conformant actituds, és a dir, conscienciant l'alumnat de la importància del problema i el seu missatge.

Per a garantir aquesta tasca cal que definim el professor/a que volem ser.⁴ En primer lloc hem de ser *motivadors*, és a dir, fer que els alumnes s'interessin per la matèria, fer-la interessant, a través de propostes que fomenten el treball autònom i la sempre constant expressió de les seues opinions. Així hem d'estimular el seu treball fent que siguin conscients de la seua aportació al treball de la unitat, sense la qual aquesta perdria bona part del seu carisma. No cal oblidar el fet de donar ànims constantment tant al treball com a l'estudi.

Aquesta tasca motivadora, però, no deu estar exclosa d'una correcta *orientació*: respondrem a les preguntes i dubtes de l'alumne, que és l'autèntic protagonista d'aquesta unitat, i al que cal escoltar quan s'expressa, així com ensenyar les tasques necessàries perquè pugui estudiar i treballar adequadament la unitat.

La nostra unitat busca, també, una adequada *socialització* del grup-classe, de manera que farem treballar els alumnes per grups, donant llibertat als alumnes perquè escollisquen el subjecte a treballar dins els que són oferts, mentre es supervisa la tasca d'aquests grups de treball. Però si bé cal estar pendent d'aquesta tasca col·lectiva, no cal oblidar en cap moment la *personalització* de l'atenció a l'alumne. Un bon professor ha de relacionar-se individualment amb cadascun dels seus alumnes, oferir-li ajuda i informació i estimular el seu treball personal.

Però si totes aquestes qualitats són fonamentals per a que un professor estiga proper als seus alumnes i els pugui oferir la seua professionalitat per a que sàpiguen desenvolupar-se com a persones i investigadors autònoms, no per això cal desatendre la *instrucció*. Partirem, inicialment, dels coneixements previs dels alumnes, però guiarem a continuació la adquisició d'aquests coneixements, de manera que explicarem amb claredat els continguts, indicarem als alumnes com han de treballar –sense una bona guia en aquest sentit creiem que és impossible que funcione de manera desitjable el procés d'aprenentatge- i farem resums i síntesis d'allò exposat per a una major assimilació, recalcant allò que és important a retindre i així evitar absurdes memoritzacions i excessos de continguts.

Farem resums i síntesis junts, tant l'alumnat com nosaltres, a partir de les seues pròpies respostes i reflexions. Els guiarem en el seu procés d'aprenentatge, d'arribada a conclusions, però no conduint-los allà on volem. Evidentment explicarem alguns continguts però més aviat entre tots i totes (l'alumnat i nosaltres) construirem un seguit de continguts conceptuals, procedimentals i actitudinals (les actituds no s'ensenyen sinó que s'observen en altres i s'imiten perquè es consideren sinceres, honestes).

Ser un bon professor, a més a més, significa mantenir el control de la dinàmica d'aula. Per tant és bo ser *impositiu*, però no excessivament. Cal imposar l'ordre, donar i ordenar normes per a actuar i assenyalar allò que els alumnes han de fer, però no ens equivoquem, que no estem parlant d'una imposició rígida i dictatorial, sinó d'un pacte. S'ha de pactar amb els alumnes unes normes de convivència a l'aula, tot contemplant, per suposat, les respectives normatives que hi puguin haver al centre en qüestió. Important, és també, saber organitzar les tasques que van a tenir lloc a l'aula i fora d'ella, de manera que cal estructurar la participació de l'alumnat mitjançant un sistema de torns, organitzar les activitats i mètodes que van a seguir-se i ordenar els materials a emprar.

Evidentment, de l'aprenentatge que estem adquirint cal portar un *control*. Com es reflectirà aquest ho especificarem més detalladament a l'apartat dels criteris d'avaluació. Avaluarem dels alumnes tant el seu trajecte-procés d'aprenentatge com també els seus resultats, plantejarem qüestions, problemes a resoldre. Però a més d'avaluadors hem de ser *innovadors*, ja que el mètode magistral, repetitiu, memorístic al qual estem acostumats no garanteix un bon aprenentatge ni l'autonomia de

⁴ VILLA, Aurelio, 1985, *Un modelo de profesor ideal*, Madrid, MEC, pp. 161-62, *ibid.*, pp. 164-66, *ibid.*, pg.

l'alumne. Per tant, si volem una bona implicació dels nostres alumnes, hem d'acceptar les seues suggerències en la mesura d'allò possible i dur-les a terme, incitar-los, com ja hem apuntat prèviament, a que expressen les seues idees; a més d'introduir materials diferents i nous mètodes per fer més amè i útil l'aprenentatge.

A més, hem d'ésser *afectius* amb els nostres alumnes perquè es senten valorats i estimulats a treballar i aprendre. Per tant hem de reconèixer sempre els mèrits dels nostres alumnes, recompensar la feina ben feta i alenar-los i donar-los ànims sempre.

Seqüència d'activitats

Anem a reproduir l'esquema bàsic dels continguts per fer una seqüència dels materials que anem a emprar. Al mateix temps parlarem de la seqüència d'activitats programada i de la temporalització de cadascuna.

En primer lloc volem deixar clar que la nostra Unitat Didàctica busca la construcció del coneixement per part dels nostres alumnes i, per tant, seran ells qui porten una relació de les activitats i tasques dutes a terme en classe. Aquestes quedaran recollides al seu quadern de classe.

Punt 1.- Introducció a la història del sufragisme

Problema: Què és el sufragisme?

Aquest primer punt anirà destinat a respondre aquesta qüestió (problema) fonamental, i calculem que ens pot ocupar 1 sessió de classe (actualment, la programació escolar de les sessions a l'aula està establerta en 45-55 minuts per sessió.)

Per poder treballar adequadament aquesta primera part, introductòria de la unitat, establirem definicions de conceptes bàsics a treballar al llarg de la mateixa, a partir de la col·laboració dels propis alumnes. El material necessari és el diccionari.⁵

➤ Definició del patriarcat i cultura patriarcal (1 sessió)

Brainstorming: El professor/a anota la paraula PATRIARCAT a la pissarra. Els alumnes han d'aportar les seues idees i propostes respecte al que puga significar aquesta paraula, és a dir, que treballarem amb hipòtesis i suggerències. Aquestes aniran anotant-se a la pissarra en forma de taula. Un exemple molt senzill podria ser:

PATRIARCAT	
Patriarca → Pare	Cultura, domini
Pare → Baró	Cultura del pare, del baró
Barons → Homes, Sexe Masculí	Domini del sexe masculí

Els alumnes prendrien nota d'aquesta taula al quadern de classe, que constaria com la primera activitat de la unitat. Aquestes primeres idees, amb tot, són només una fase introductòria. Naturalment cal definir adequadament el concepte de patriarcat. Per tant, acaba la fase de tempesta d'idees (no sembla prudent dedicar-li més de deu minuts) passem a establir el significat.

⁵ Per a un bon ús del diccionari, recomanem tant el Diccionari Enciclopèdic de la Llengua Catalana, disponible a consulta per Internet (http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0022452) com el Moll-Alcover català-valencià-balear, també disponible (<http://dcvb.iecat.net/>). Amb tot, si l'aula no disposa d'un ordinador, òbviament la opció més sensata és disposar d'un exemplar imprès.

Establiment del significat: S'atorga el diccionari⁶ a un dels alumnes que buscarà al mateix el terme que estem analitzant (*patriarcat*) i després de llegir en veu alta les possibles accepcions, les anota a la pissarra.

patriarcat

- 1.- Sistema politicojurídic en el qual els fills entren a formar part del grup a què pertany el pare i en prenen noms, drets i poders, que transmeten al descendent —o descendents— més immediat i directe en línia masculina
- 2.- Dignitat, càrrec de patriarca
- 3.- Època i durada del govern d'un patriarca
- 4.- Territori sotmès a la jurisdicció d'un patriarca

A continuació realitzem un breu debat sobre l'adequació del terme als nostres objectius. Un guió de preguntes com aquest podria servir d'orientació:

- *És completa la llista d'accepcions que prové el diccionari de la RAE?*
- *Pot realment dir-se avui dia, que el patriarcat és una organització social primitiva?*
- *Què podem dir que és el patriarcat més enllà d'aquesta definició?*
- *Hi ha societats matriarcals?*

Proposta alternativa: se conforma una definició més completa entre tots que aporte les idees suggerides pels alumnes i es complete entre tots amb la orientació del professor/a. Un exemple de definició completa podria ser:

“El patriarcat és un sistema social, familiar, ideològic i polític amb el qual, per diversos mitjans canviants (lleis, educació, violència, llenguatge) es determinen quins papers han d'assumir les homes i les dones en una societat per assegurar el seu ordre. Controla tot tipus de relacions en el treball, la educació, la societat i la reproducció”.

➤ Definició de sufragisme:

Seguirem el mateix procedir que amb l'establiment de significat anterior. Com ja ha estat dut a terme anteriorment, prevem que es desenvoluparà d'una manera més ràpida. Ara reproduïrem tan sols els resultats previstos.

Brainstorming:

SUFRAGISME	
Sufragi → Vot	Revolució Francesa
Vot → Democràcia	Universal-Censatari
Sufragisme → Demanda de vot?	Votants?

⁶ En aquest cas, aquesta definició ha estat consultada a l'exemplar de la RAE.

Establiment del significat:

<p><u>sufragisme</u></p> <p>1.- Moviment feminista per a la consecució del vot</p> <p>2.- Moviment per a la consecució del sufragi universal</p> <p><u>sufragista</u></p> <p>1.- Partidari del sufragisme.</p>
--

En aquest cas, donada la major adequació de les accepcions de la RAE, el debat podria orientar-se a les següents qüestions:

- *Quan i com apareix el sufragi?*
- *Qui tenia dret a votar?*
- *Per què creus que sorgeix un moviment que defensa el vot? Qui el defensava? Per a qui el defensava?*
- *Es pot només aplicar a Anglaterra i a inicis del segle XX?*
- *A quina edat creus que s'hauria de poder votar?*

Per tant no sembla necessari formular una definició alternativa sinó centrar-se en aquestes qüestions que, a més a més de resoldre el problema plantejat a l'inici de l'apartat, serveixen d'introducció per al següent.

Punt 2.- Liberalisme i feminisme

Problema: Com naixen els moviments sufragistes? Quina és la seua evolució en l'Estat lliberal?

➤ La Revolució Francesa. Primeres reivindicacions. (1 sessió)

En aquest primer apartat del segon punt treballarem el marc de la Revolució Francesa i les primeres reivindicacions sufragistes i feministes mitjançant el treball de textos i articles i el seu comentari i debat a classe.

Olympe De Gouges: Declaració dels drets de la dona i la ciutadana: Proveirem a cada alumne d'una còpia de la Declaració redactada per De Gouges als alumnes⁷ i els donarem uns minuts perquè puguin llegir el text, subratllar les idees principals i prendre nota al quadern. Posteriorment se'ls repartirà un guió de preguntes perquè, encara sense prendre nota, reflexionen les respostes amb l'ajuda del text i de les idees que han extret del mateix.

- *Què demanava Olympe De Gouges al text?*
- *Quin altre text volia complementar i completar amb aquesta Declaració?*
- *Saps quin fou el resultat d'aquesta Declaració?*
- *Quin fou el destí de Olympe De Gouges en relació a aquesta Declaració?*

A continuació es posarà en comú i en grup, s'anirà resolvent l'activitat punt per punt, que serà anotada somerament pel professor/a a la pissarra i els alumnes la reflectiran al seu quadern.

⁷ Una versió de la qual, disponible a Internet, es pot consultar a: <http://www.feministasconstitucional.org/node/59>

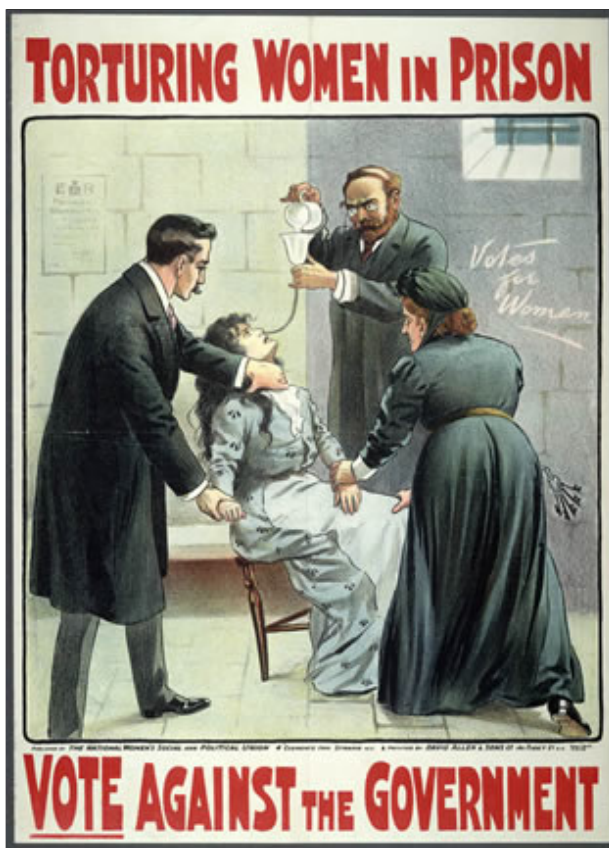
Conclusions essencials a les que caldria arribar:

- El marc de la Revolució Francesa⁸ s'aconseguien, per primera vegada, drets i deures de la ciutadania, que són previs als que gaudim actualment com ciutadans.
- Amb tot, aquestos drets arribaren tan sols als homes lliures i ciutadans. La resta de població, i en particular les dones, romangueren privats d'aquestos drets.
- Olympe De Gouges demanda per primera vegada que es reconeguen aquestos drets també a les dones. La resposta de la societat masculina i ciutadana fou condemnar-la a mort.

L'objectiu d'aquesta activitat de contrast, anàlisi de text i posada en comú pretén que els alumnes siguin conscients de que, tot i l'arribada dels drets del ciutadà amb els canvis fonamentals ocorreguts a França a 1789; les dones restaren excloses dels mateixos i es va condemnar qui va tractar de protestar i proposar una alternativa a aquesta situació.

➤ El sufragisme anglès:

Anàlisi d'un cartell (1 sessió): Aquest apartat el treballarem a través d'un cartell⁹ de la època que ens ocupa (llur titular diu "Torturen a les dones en la presó, vota contra el govern"), que vindrà acompanyat de un breu text que el completa. Així, es repartirà a l'alumnat aquest material imprès perquè puguin estudiar-lo durant uns minuts.



L'alimentació forçada de les sufragistes, arran de les vagues de fam en el presons britàniques, va fer despertar la simpatia pel moviment femení en Gran Bretanya i Estats Units.

"La sensació és molt dolorosa", va declarar una víctima en 1909, "els timpans dels oïts semblen que van a esclatar i s'experimenta un dolor terrible en la gola i al pit. El tub s'enfonsa uns dotze centímetres, deu anar més enllà de l'esternó".

Les presoneres eren generalment alimentades amb una solució de llet i ous.

⁸ Treballem amb el supòsit de que l'alumnat ha estudiat prèviament aquesta etapa històrica i té uns coneixements bàsics sobre la mateixa.

⁹ Font: London: National Women's Social and Political Union, ca. 1909. Library of Congress. Es pot seguir la ubicació original del cartell i el text a: <http://history.uno.edu/undergrad/WhyStudy.cfm>

A continuació, i donant la volta a la fulla, es disposa una sèrie de qüestions que els alumnes han de reflexionar:

- *Què representa la imatge?*
- *Per què creus que les sufragistes feien vagues de fam?*
- *Qui és l'emissor del cartell? Qui el destinatari?*
- *Quina funció té el cartell? Quina intenció té en la seua denúncia?*

Reflexionades aquestes qüestions s'iniciarà un torn de paraula en el que els alumnes aportaran les seues idees respecte a les mateixes, a la vista del cartell i la lectura del breu text. El professor/a anirà anotant a la pissarra els aspectes que li semblen més interessants. A continuació, i sempre en constant diàleg amb els alumnes, s'exposarà breument la situació del sufragisme femení a Anglaterra. No és objecte de la UD redactar ací el text complet, atès que seria imposar als nostres alumnes un text prefabricat i el que volem és que entre tots fem la construcció del coneixement. Però sí que cal establir unes directrius que guien les conclusions a les que arribarem i de les quals els alumnes han de prendre nota.

- *El moviment sufragista anglès és el primer moviment sufragista pròpiament dit, ja que les reivindicacions feministes de la Revolució Francesa no són encara un sufragisme propi i consolidat.*
- *És un moviment que va tenir lloc a l'Anglaterra del segle XIX i que té un caire fonamentalment burgès: són les dones de classes mitges i altes les que reivindiquen el vot a la dona.*
- *Davant les negatives successives del Govern anglès a concedir el vot a les dones, els sufragistes organitzats en plataformes reivindicatives, recorreren a mitjans més dràstic: violència contra el mobiliari urbà, vagues de fam, manifestacions al carrer, amb conseqüències tràgiques (arrestos, alimentacions forçades, mort d'Emily Davidson al Derby, etc).*

En última instància, els alumnes deuen ser conscients de les grans dificultats que van passar els i les sufragistes de l'Anglaterra decimonònica per aconseguir el vot de la dona, que va ser negat constantment i que hauria d'esperar un llarg temps en veure's complit.

Els alumnes han de reflectir al seu quadern les idees i conclusions definitives que es deriven d'aquesta activitat.

➤ El sufragisme americà

La Declaració de Seneca Falls (1 sessió): En aquest apartat treballarem un text que és crucial per comprendre aquest moviment als EUA, inspirat pel sufragisme anglès i coetani del mateix. Per tant es proveirà als alumnes una còpia de la Declaració de Seneca Falls (1848)¹⁰. Però, abans que passen a treballar-lo, s'exploraran les idees prèvies de l'alumnat sobre el marc històric d'aquesta època. Una guia possible per aquestes idees pot ser:

- *Has sentit parlar de la Convenció de Seneca Falls? Què saps d'ella?*
- *Quin marc social, polític i religiós pots apuntar que tenia lloc als EUA al segle XIX?*

¹⁰ Disponible a Internet a través de la web d'Aministia Internacional: <http://www2.amnistiacatalunya.org/edu/docs/e-hist-senecafalls-1848.html>

És probable que l'alumnat no haja sentit parlar de la Convenció, així com no sàpia precisar ben bé les característiques socials, polítiques i religioses dels EUA en aquell moment¹¹ tot i que suposem que les han treballat prèviament dins la independència de les Tretze Colònies. En la línia del que hem apuntat en l'anterior activitat, i encara que no és el nostre ànim que aquest apartat servisca com a excusa per a introduir informació sobre el tema, si que considerem escaient fer palesos alguns punts a tenir en compte els quals responen d'alguna manera a les preguntes d'activació e iniciació, són:

- Els EUA havien iniciat una trajectòria de democràcia després de la independència i per tant, els drets de sufragi i ciutadania ja havien estat conquerits, òbviament, tan sols pels homes lliures.
- La religió cristiana protestant va afavorir un marc previ a les reivindicacions feministes. Era una cultura on tots devien aprendre a llegir i escriure per poder interpretar i cantar les Sagrades Escripures, per tant, les dones s'alfabetitzaven molt prompte a l'igual que els homes i disposaven d'una cultura i formació a nivell general.
- La demanda de vot va anar connectada temporalment amb l'abolició del sistema esclavista als EUA. Amb la emancipació dels esclaus es va crear el clima apropiat per demanar la emancipació femenina.
- La Convenció de Seneca Falls (EUA) és el marc propici en que tenen lloc les reivindicacions feministes i sufragistes de les dones americanes, promoguda per Elizabeth Cady Stanton i Lucretia Mott, abolicionistes, i d'alguns homes que les secundaren . En aquesta Convenció es redacta la "Declaració de Sentiments", més coneguda com Declaració de Seneca Falls.
- És, com el sufragisme anglès, un moviment de caire burgès, però que a diferència del primer busca la implicació d'altres col·lectius –els esclaus recentment emancipats-.

Després de clarificar en grup aquestes qüestions prèvies, es reparteix el text als alumnes. Començaran a treballar-lo de la manera habitual que hem esmentat anteriorment (destacar idees principals, prendre notes d'allò considerat rellevant). A continuació s'elaborarà un guió a la pissarra per orientar el debat.

- *Què demanden els sufragistes a la Declaració de Seneca Falls?*
- *Quina és la base de la seua demanda? A quina autoritat es remiteixen?*
- *De les reivindicacions establides pels sufragistes en aquesta Declaració, quina dedueixes que seria la situació de les dones americanes en aquesta època?*

Els alumnes aniran fent les seues intervencions i aportant les seues idees i opinions sobre aquestes qüestions. De la mateixa manera que en les activitats anteriors, s'anirà prenent nota de les intervencions més interessants i finalment es redactaran entre tots les conclusions sobre el tema. Una qüestió fonamental que no cal oblidar en les conclusions és aquesta: *No va ser fins 1920, 72 anys després de la Convenció de Seneca Falls, que les dones americanes aconseguiren el dret de sufragi.* En aquesta idea deu incidir-se especialment perquè conste per a l'alumnat les grans dificultats travessades pels sufragistes per aconseguir un dret del que avui gaudim una bona part de la població humana, però no tota. En aquest punt es recordaran també els patiments dels sufragistes anglesos.

¹¹ Algun documental o fragment de pel·lícula hi pot ajudar en aquesta contextualització, com és el cas de "L'últim mohicà", "El patriota", "Les bruixes de Salem" o "La lletra escarlata".

Punt 3.- Moviments feministes contemporanis.

Problema: Què va suposar el moviment obrer per als drets de la dona? Quina és la relació entre moviment obrer i feminisme?

➤ Feminisme i moviment obrer (1 sessió)

Què fou el moviment obrer?: En primer lloc cal assentar les bases del context del que anem a parlar. Novament hem de suposar que l'alumnat ja haurà estudiat el moviment prèviament¹² a les unitats relacionades amb la qüestió. Per tant, amb algunes preguntes introductòries al punt, es farà un breu repàs del tema.

- *Què saps del moviment obrer?*
- *En quin marc sorgeix?*
- *Quines eren les reivindicacions de l'obrerisme?*
- *Quin paper era reservat a la dona?*

Les respostes aportades per l'alumnat seran novament sintetitzades i recollides al quadern després de la seua anotació a la pissarra. En general els alumnes deuen saber i recordar les premisses bàsiques pel que fa al moviment i la situació de la dona.

➤ Feministes burgeses vs. feministes obreres

El pensament d'Alexandra Kollontai (1 sessió): En aquest punt farem un exercici per contrastar el feminisme burgès amb l'obrer. Ja hem vist quines eren les reivindicacions de les sufragistes angleses i americanes, que, com ja havíem establert prèviament, tenen un caire burgès atès el substrat social en què naixen aquestes reivindicacions. Després de haver entrat en contacte, per altra banda, amb el context social del moviment obrer, és hora de fer un contrast que servirà d'introducció per a una activitat que desenvoluparem a posteriorment, relacionat amb la jornada d'una obrera.

Volem fer aquest exercici mitjançant la comparació i observació de dues fotografies.¹³ Una representa a dones burgeses i l'altra a dones obreres treballant a una fàbrica, però naturalment seran els alumnes qui establisquen la informació a destacar.



¹² Aquestos supòsits condueixen, òbviament, a la lògica conclusió de que aquesta Unitat Didàctica està considerada per a ser impartida pràcticament cap al final de l'assignatura d'Història del Món Contemporani, quan els alumnes hagen passat per les altres etapes històriques. El que fa pensar en una idònia temporalització perquè aquesta present unitat no es quede despenjada i sense impartir,

¹³ Aquestes dues fotografies han estat extretes d'Internet. La de les dones burgeses prové de la web www.protestantes.net i l'altra prové d'una bitàcora personal, però ambues són del domini públic en Internet i seria difícil ressenyar una pertinença concreta.

- *Què veus a les fotografies?*
- *Quines diferències veus entre unes dones i altres?*
- *Quin tipus de vida creus que portaven?*
- *Quins interessos podrien tenir unes i altres respecte als seus drets? Creus que hi estarien d'acord? Podrien diferir?*

Aquestes preguntes es debatran en grup per veure les visions en general que es tenen de la percepció d'aquestes fotografies. En general, els alumnes deduiran que hi ha substancials diferències pel que fa al context social en què viuen les burgeses i les obreres, però naturalment suposaran que, pel que fa a reivindicacions de drets, en tant que totes són dones, seran més o menys iguals.¹⁴ I és en aquest punt on introduïm el pensament d'Alexandra Kollontai, feminista soviètica, per produir un xoc amb les conclusions de l'alumnat –si escau- i mostrar una realitat novedosa i curiosa per a ells: les diferències entre el feminisme burgès i el feminisme obrer.¹⁵

“¿Cuál es el objetivo de las feministas burguesas? Conseguir las mismas ventajas, el mismo poder, los mismos derechos en la sociedad capitalista que poseen ahora sus maridos, padres y hermanos. ¿Cuál es el objetivo de las obreras socialistas? Abolir todo tipo de privilegios que deriven del nacimiento o de la riqueza. A la mujer obrera le es indiferente si su patrón es hombre o mujer.

Las feministas burguesas demandan la igualdad de derechos siempre y en cualquier lugar. Las mujeres trabajadoras responden: demandamos derechos para todos los ciudadanos, hombres y mujeres, pero nosotras no sólo somos mujeres y trabajadoras, también somos madres. Y como madres, como mujeres que tendremos hijos en el futuro, demandamos un cuidado especial del gobierno, protección especial del estado y de la sociedad.

Las feministas burguesas están luchando para conseguir derechos políticos: también aquí nuestros caminos se separan: para las mujeres burguesas, los derechos políticos son simplemente un medio para conseguir sus objetivos más cómodamente y más seguramente en este mundo basado en la explotación de los trabajadores. Para las mujeres obreras, los derechos políticos son un paso en el camino empedrado y difícil que lleva al deseado reino del trabajo.

Los caminos seguidos por las mujeres trabajadoras y las sufragistas burguesas se han separado hace tiempo. Hay una gran diferencia entre sus objetivos. Hay también una gran contradicción

Si semblava que el sufragisme i el feminisme, reivindicacions de llibertats i drets per a les dones, anava a tenir un únic caire, gràcies a aquest significatiu text de Kollontai és pot veure que no és així: el feminisme és un moviment divers que canvia segons el context social i polític, tot i que en origen busque el mateix resultat.

Com que comprenem que la comprensió del text pot resultar un xic complexa, establirem unes preguntes orientatives perquè els alumnes el puguin seguir millor:

- *Quins diu Alexandra Kollontai que són els objectius de les feministes burgeses i els de les obreres? En què es diferencien?*
- *Com veu Kollontai aquesta diferència? A què equipara el feminisme burgès i l'obrer?*

¹⁴ Per a nosaltres és molt important remarcar que sempre que hi suposem una reacció i opinió en l'alumne, ho fem a títol orientatiu de qui segueix aquesta Unitat. En cap cas pretenem imposar els nostres supòsits a l'alumne. Ell o ella són els autèntics protagonistes i dictaran la dinàmica de classe. Per tant, sempre treballarem amb els supòsits d'ells, no amb els nostres propis.

¹⁵ Aquest extracte del text de Kollontai dedicat al Dia de la Dona ha estat extret del Marxist Internet Archive (maig 2002). Enllaç: <http://www.marxists.org/espanol/kollontai/1913mujer.htm>

- *Per què creus que hi havien aquestes diferències? Què et sembla aquesta dualitat? Per quina opció et decantaries?*
- *Seria possible conciliar ambdós pensaments?*

Una breu resposta a aquestes qüestions i una posta en comú sobre aquestes impressions, així com les opinions personals dels alumnes, que deuen quedar reflectides i contrastades, posaran punt i final a aquest exercici.

Punt 4.- Dones i treball

Problema: Quan comença a ser valorat el treball de la dona? Quins rols han assumit les dones al llarg del temps com a treballadores? És treball la tasca domèstica?

Aquest punt, tot i que està inclòs dins la unitat, no treballa el sufragisme sinó la valoració de la dona treballadora –enllaça directament amb el sufragisme obrer- qüestió fonamental que té ressò fins els nostres dies.

➤ Dones a les fàbriques: les obreres

La jornada d'una obrera (1 sessió): Si fins ara els alumnes han estat immersos en un entorn burgès pel que fa als contextos de reivindicació feminista i sufragista, ara exploraran un àmbit molt diferent. Si les condicions de vida de la classe burgesa en la Europa i Nordamèrica decimonòniques eren realment bones, amb tot es va fer palès el descontent de una part de la població per la manca de drets per part de les dones. Ara es pretindrà que descobrisquen unes condicions de vida prou diferents: la vida d'una obrera a la fàbrica.

Per a açò, els alumnes en aquesta ocasió treballaran un text¹⁶ que reflecteix la jornada d'una obrera a la fàbrica en ple desenvolupament industrial.

*“Son las cuatro y media de la madrugada. Aún medio dormida me viene a la cabeza el pensamiento de que he de levantarme para, como cada día, ganar mi dinero. ¿Dinero? ¿Pero cuánto? Para vivir, no bastante; para morir, demasiado. Me visto rápidamente, me lavo, corto el pan, ordeno un poco la casa y salgo en bicicleta. Antes de que empiece el trabajo ya estoy agotada y pienso en las próximas horas como en una montaña.
La sirena aúlla. El estruendo comienza. Los telares traquetean, las correas vibran, el capataz husmea... Ésa es la música diaria del trabajo. Un capítulo negro es el trabajo a destajo. Producir como un esclavo, un correr y un agobiarse hasta que revientas; ésa es la maldición del trabajo a destajo. Por el cual una recibe el día de pago el salario principesco de 12 a 15 marcos. Por la mínima falta, aunque la trabajadora no sea culpable de ella, se te descuenta algo; todo muy legalmente, pues el empresario es amante del orden, ¿cómo podría si no amontonar sus beneficios? Cuando pienso en todo esto, me entra una rabia loca.*

¹⁶ El text ens fou proveït per Anna Aguado, professora del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de València.

*Fin de la jornada, tarde libre. Un suspiro de descanso, al fin tranquilidad. ¿Tranquilidad? ¡Qué va! En casa aguarda aún cantidad de faena, que tiene que ser hecha. De nuevo tres kilómetros en bicileta. Por el camino un pequeño accidente y media hora de retraso. Llego a casa muerta. Mi marido ya ha llegado también de su trabajo y espera la comida. El pobre me descarga de algunas pequeñas tareas como recoger agua, cortar leña...
Tras la comida viene la limpieza y después remendar ropa, zurcir medias y arreglar alguna cosa. Yo no sé cómo pasa, pero ya son casi las once. Mortalmente cansada me voy a la cama y después de algunas horas de sueño parecido a la muerte, vuelta a empezar la canción (...)*

H.L.M., 25 años

Després d'haver llegit el text, i com sempre, individualment subratllar i extraure les idees principals, es farà una posta en comú que serà guiada pels següents interrogants:

- *Com consideres, a partir de la lectura del text, que era la vida d'una dona obrera al segle XIX?*
- *Posa't a la seua pell. És la vida que voldries per a tu? Per què?*
- *Veient aquesta situació diària, per què creus que va ocórrer el moviment obrer?*
- *Quin contrast veus entre aquesta vida i la vida d'una burgesa? Creus que les seues reivindicacions poden ser iguals o diferents?*

Finalment es posaran en contrast aquestes visions i es redactaran unes conclusions que quedaran reflectides al quadern.

➤ **Mestresses de casa: treball que no és treball?**

Aquesta activitat, centrada en analitzar quina és la funció d'una mestressa de casa i posar la seua tasca en consideració, es va a desenvolupar en tres fases: una breu sessió a classe, una altra que els alumnes realitzaran pel seu compte i una final posada en comú. Inclou un petit treball que serà avaluat inclòs al quadern de classe.

1ª Fase: Opinió sobre el treball domèstic: (1/2 sessió): Reunits classe, es farà un primer debat a partir de les següents qüestions:

- *Què saps de les mestresses de casa?*
- *Quines funcions creus que realitzen?*
- *Està considerat "treball" les seues tasques diàries? Estan remunerades? Tenen un horari?*
- *Quina és la valoració social que hi ha de la mestressa de casa? Com ha estat reflectida als mitjans de comunicació i en la cultura popular?*

En aquest cas es designarà un alumne que anirà recollint les idees principals i opinions a la pissarra, perquè puguen ser vistes per tots, i un altre alumne anirà prenent nota a un full. Es tracta de que s'assolisquen les opinions prèvies: els alumnes han de recordar el que opinaven abans de realitzar la segona fase, per després contrastar-ho amb la seua visió després de la segona fase i veure si hi ha canvis, el que suposarà la tercera fase.

2ª Fase: Entrevista a mestresses de casa: En aquesta segona fase, que els alumnes realitzaran pel seu propi compte, es realitzarà una entrevista a una mestressa de casa per alumne. Pot ser una familiar,

veïna, qui vulguen escollir. La entrevista deurà basar-se en l'emplenament de la següent fitxa:

Entrevista a una mestressa de casa

Nom i Cognoms:

Estat civil:

- *Té família?*
- *De de quan és mestressa de casa?*
- *Quines tasques realitza diàriament?*
- *Rep ajuda d'algun familiar o altra persona?*
- *Per què és mestressa de casa?*
- *Quina opinió té de la seua funció com a mestressa de casa?*

3ª Fase: Posada en comú: (1 sessió): Amb les seues fitxes complimentades, els alumnes posaran en comú a classe els resultats de les seues entrevistes. Com que no segurament una sessió no és suficient per exposar el contingut de totes les fitxes, primer es donarà oportunitat als que ho vulguen fer voluntàriament i després, si escau, es designaran alguns. Després de repassades algunes experiències, es prendrà nota a la pissarra d'aquelles que siguen coincidents en tots els casos. Un exemple podria ser aquest:

- Exerceix de mestressa de casa des de que es va casar.
- Proveeix la família de menjar, vestit, neteja la casa i cuina.
- En general té una opinió bona de la seua funció, però li hagués agradat treballar i guanyar un sou.
- No sol rebre ajuda de cap membre de la família, ella s'ocupa de totes les tasques.
- És mestressa per manca d'estudis i/o treball.

Una vegada han estat posats en comú aquests punts, es repetirà el guió de debat que presentarem a la primera fase. Algunes qüestions que el professor/a haurà de tenir en compte per a aquest debat són:

- Verificar si les opinions i visions dels alumnes respecte a les mestresses de casa han variat des de la primera fase.
- Què ha estat per a d'ells la experiència d'entrevistar una mestressa de casa?
- Encara que les funcions de mestressa de casa no són considerades treball des del punt de vista estricte del terme, són *realment* treball?
- Consideren que les funcions de vestir, alimentar, proveir i mantenir la casa i la família són d'una importància de primer ordre per al funcionament de la societat?
- Si ho consideren, per què creuen que el rol de la mestressa de casa està tan desprestigiats socialment, i és objecte fins i tot d'acudits i paròdies burlesques?

En resum, aquesta activitat pretén, de manera general, que els alumnes siguen conscients de l'aportació de la mestressa de casa a la societat, de com aquesta la considera injustament, la manca de reconeixement del seu treball i, per tant, com deuen apostar per la seua valoració, consideració i dignificació per tal d'edificar una societat més justa i igualitària.

Punt 5.- El cas espanyol

Problema: Com s'ha desenvolupat aquest procés a Espanya? Quina ha estat la situació de la dona en les diferents etapes?

Aquest punt, que hem reservat per al final, es centra en la situació de la dona espanyola i la seua lluita pel sufragisme i la conquesta de la igualtat. Serà vist de forma molt sintètica perquè ja han explorat anteriorment aquestes qüestions, però en aquest punt ens centrarem més al segle XX i la etapa de la II República fins l'actualitat.

➤ II República i Guerra Civil

Anàlisi d'un cartell: el mite de la miliciana (1 sessió): Tot i que ha estat ja un recurs emprat a la nostra unitat, la II República i la Guerra Civil, especialment, fou un període on el gènere comunicatiu del cartell va experimentar grans progressos i es va convertir en el mitjà fonamental de propaganda, tant en un bàndol com en l'altre.¹⁷

En aquest punt anem a treballar un cartell¹⁸ del bàndol republicà, perquè és ací on la dona adquireix un paper de certa rellevància. Tractem el tema de les milícies i la dona miliciana.



Qüestions fonamentals:

- Què representa el cartell?
- Quin creus que és el seu missatge?
- Quins distintius a les banderes pots reconèixer?
- A quin altre cartell de reclutament, molt famós, et recorda el gest de la miliciana i el mateix eslògan?
- Què eren les milícies?
- Què opines respecte a la presència de les dones a la milícia?

Els alumnes respondran breument aquestes preguntes al seu quadern mentre el cartell és exposat a classe¹⁹. Les preguntes introductòries tenen com a funció contextualitzar la activitat, és a dir, ubicar els alumnes a moment històric del que estem parlant, com a repàs d'aquestos coneixements previs relacionats amb la matèria que se'ls suposa. A més a més, la última d'aquestes ens serveix d'enllaç amb la temàtica de l'activitat.

¹⁷ Novament partim del supòsit de que l'alumnat ja té uns coneixements previs sobre aquesta etapa històrica.

¹⁸ Aquest cartell és obra de Cristóbal Arteché. Impres a Barcelona en 1936 per Atlàntida. Front Popular.

¹⁹ Allò ideal seria poder disposar d'una versió impresa al paper –moltes col·leccions, facsímils o diaris han fet reproduccions dels cartells de la Guerra Civil- però, si no es disposara d'un exemplar, s'hauria de projectar una versió en format digita.

Aspectes bàsics²⁰ que el professor/a ha de dominar abans d'abordar l'activitat són:

- La imatge de la miliciana als cartells republicans fou un reclam de reclutament per als milicians, però no reflecteix la realitat dels fronts.
- Podria semblar que les dones lluitaren al costat dels homes al front republicà, com es dedueix dels cartells propagandístic i de la nombrosa documentació fotogràfica de la època, que ens mostra a les dones vestides de miliciana i amb fusells a la mà.
- La realitat, però, és ben distinta: el cartell tan sols tenia una funció de propaganda i les fotografies reflectien moments puntuals sense més transcendència.
- Molt poques dones tingueren una presència real als fronts i les forces del govern en general es mostraren contràries a aquesta presència. En general assumiren tasques de producció d'armament i abastiment al front des de la rereguarda, en tallers, fàbriques, cosint, rentant i fabricant municions. El paper de la dona republicana en guerra fou el de sosteniment de la economia de guerra, no de lluitadora al costat de l'home.
- Posteriorment, la propaganda franquista actuaria en descrèdit de la miliciana, reduint-la al paper de prostituta reformada i dona masculina.

Aquestes qüestions deuen ser exposades breument als alumnes –és important citar sempre la figura de Mary Nash com a font- en resposta i contribució a les seues aportacions i opinions respecte a les qüestions introductòries sobre el cartell. Se'ls donaran uns minuts perquè reflexionen sobre allò que els transmetia el cartell i la realitat que suposen els estudis i plantejaments de Nash. Es conclourà la sessió amb un debat que tinga el següent guió:

- *Per què creus que el cartell mostra un missatge motivador ben distint de la realitat?*
- *La II República va concedir molts drets a les dones, però no els va permetre actuar al front sinó a la rereguarda. Per què aquesta contradicció?*
- *És igual de valuosa la lluita al front que el manteniment de rereguarda? Per què?*
- *A la fi, quin va ser realment el paper de la dona al conflicte?*

Aquest apartat és més lliure i per tant cada alumne podrà extraure les seues pròpies conclusions i anotar-les al quadern²¹. Es tracta simplement d'un exercici de reflexió que permet plantejar-se algunes preguntes i despertar l'interès per futures investigacions i reflexions voluntàries.

➤ Franquisme i resistència

La dona ideal: plantejaments dels anys 50: Per a aquest punt hem pensat de realitzar una activitat de joc. En primer lloc farem que els alumnes imaginin una situació per després presentar-los unes dades que els servisquen de contrast i reflexió. Aquesta situació d'empatia i rol la hem plantejada abans amb la jornada de la obrera, però en aquest punt esperem un joc un tant més intens.

Exercici: *Imagina que eres una dona casada als anys 50, en plena dictadura franquista. Quin és el teu dia a dia? A què et dediques? Quines tasques desenvolupes? On? Quan? Com et veus i et veuen? Redacta un breu text exposant aquestes idees.*

²⁰ Aquesta tesi del mite de la miliciana que defenem en aquest exercici està inspirat en les tesis i treballs de Mary Nash (Universitat de Barcelona) qui ha desenvolupat aquest anàlisi crític de les milícies a la resistència republicana.

²¹ Existeix la possibilitat de treballar transversalment el tema, per exemple, pactant amb el professor/a de Plàstica la realització d'un cartell d'aquest estil per ser exposat al centre.

Després es llegiran alguns d'aquests texts a classe per veure quina idea es fan. Ací el resultat varia, òbviament, en funció de la imaginació dels alumnes. A continuació ve el moment de "xoc" pròpiament dit. En aquest punt analitzarem un text molt particular i emblemàtic referent a com s'esperava que fos una dona ideal als anys 50-60.²² Actualment hi és present en molts llibres de text escolars i manuals universitaris per la seua significació respecte al paper de la dona durant el franquisme. Es deixarà uns instants per llegir el text i prendre idea d'allò que es considere més rellevant.

Ten preparada una comida deliciosa para cuando tu marido regrese del trabajo. Especialmente, su plato favorito. Ofrecete a quitarle los zapatos. Habla en tono bajo, relajado, placentero.

Prepárate: retoca tu maquillaje, coloca una cinta en tu cabello, hazte un poco más interesante para él. Su duro día de trabajo quizá necesite de un poco de ánimo y uno de tus deberes es proporcionárselo.

Durante los días más fríos deberías preparar y encender un fuego en la chimenea para que él se relaje frente a él. Después de todo, preocuparte por su comodidad te proporcionará una satisfacción personal inmensa.

Minimiza cualquier ruido. En el momento de su llegada, elimina zumbidos de lavadora o aspirador. Salúdale con una cálida sonrisa y demuéstrole tu deseo de complacerle. Escúchale, déjale hablar primero. Recuerda que sus temas de conversación son más importantes que los tuyos. Nunca te quejes si llega tarde o si sale a cenar o a otros lugares de diversión sin ti. Intenta, en cambio, comprender su mundo de tensión y estrés, sus necesidades reales.

Haz que se sienta a gusto, que repose en un sillón cómodo o que se acueste en la recámara. Ten preparada una bebida fría o caliente para él. No le pidas explicaciones acerca de sus acciones o cuestiones su juicio o integridad. Recuerda siempre que es el amo de la casa.

Anima a tu marido a poner en práctica sus aficiones e intereses y sírvele de apoyo sin ser excesivamente insistente. Si tú tienes alguna afición, intenta no aburrirle hablándole de ella, ya que los intereses de las mujeres son triviales comparados con los de los hombres. Al final de la tarde, limpia la casa para que esté limpia de nuevo en la mañana. Prevé las necesidades que tendrá a la hora del desayuno. El desayuno es vital para tu marido si debe enfrentarse al mundo interior con talante positivo.

Una vez que ambos os hayáis retirado a la habitación, prepárate para la cama lo antes posible, teniendo en cuenta que aunque la higiene femenina es de máxima importancia, tu marido no quiere esperar para ir al baño. Recuerda que debes tener un aspecto inmejorable a la hora de la cama... si debes aplicarte crema facial o rulos para el cabello, espera hasta que él esté dormido, ya que eso podría resultar chocante para un hombre a última hora de la noche.

En cuanto respecta a la posibilidad de relaciones íntimas con tu marido, es importante recordar tus obligaciones matrimoniales: si él siente la necesidad de dormir, que así y no le presiones o estimes la intimidad. Si tu marido sugiere la unión, entonces accede humildemente, teniendo siempre en cuenta que su satisfacción es más importante que la de una mujer.

Cuando alcance el momento culminante, un pequeño gemido por tu parte es suficiente para indicar cualquier goce que hayas podido experimentar. Si tu marido te pidiera prácticas sexuales inusuales, se obediente y no te quejes. Es probable que tu marido caiga entonces en un sueño profundo, así que acomódate la ropa, refréscate y aplícate crema facial para la noche y tus productos para el cabello. Puedes entonces ajustar el despertador para levantarte un poco antes que él por la mañana. Esto te permitirá tener lista una taza de café para cuando se despierte.

Després es formularan unes qüestions per debatre i contrastar. És possible que algun alumne s'hagen aproximat al resultat, el que els donarà gran satisfacció, i els que no ho hagen fet descobriren un contrast sorprenent. Ara és hora de reformular-se les qüestions esmentades en un principi:

- *Quina és la visió de la dona que imperava als anys 50?*
- *Amb quina ideologia política i espiritualitat religiosa la vincularies?*
- *Quin model de dona propugna aquest text?*

²² Encara que el text està extret de "Economía doméstica para bachillerat y magisterio", publicació de la Sección Femenina de Falange Española (1958), és important remarcar que és una adaptació d'un text original que prové d'una publicació nordamericana prèvia llurs plantejament servien als ideòlegs del règim.

- *Per què creus que textos com aquest estaven inclosos als plans d'estudi i llibres de text de les escoles i instituts per a dones de l'època?*
- *Quina és la visió de l'home? Com és considerat?*

Una vegada s'ha vist aquest contrast entre el que ells creien i el que és la visió de la dona als anys 50, hi proposem un interessant joc d'empatia i rol. Aquest ha d'estar destinat tant a les xiques com als xics de l'alumnat, de la mateixa manera que havíem fet amb el primer exercici imaginatiu.

- *Imagina que eres una dona casada als anys 50 i que has de viure segons el model del text. Com et sentiries? Quin creuries que seria el teu dia a dia? T'agradaria aquest tipus de vida? Què faries per canviar-lo?*

Per tant, els alumnes produirien un segon text, adjunt al primer, fruit de les seues reflexions després d'haver contrastat el que creiem i el que veiem. La lectura i exposició del mateix a classe constituirà una experiència enriquidora on tots tindran ocasió de plantejar la seua visió del tema i proposar alternatives.

➤ Temps de democràcia (1 sessió):

Com que hem arribat al final de la nostra unitat, treballarem uns textos actuals que garantitzen, a Espanya i al món, el principi de igualtat i no discriminació per sexe. En aquest sentit ens farem servir de la Constitució Espanyola (1978) i de la Declaració Universal dels Drets Humans (1948). És evident que hem donat un gran salt en aquesta Unitat respecte al caire dels continguts de les activitats anteriors a esta. Per tant, en classe, i després de la lectura d'aquest text, es discutiran les següents qüestions:

Constitució Espanyola (1978)

Art. 14: Los españoles son iguales ante la ley, sin que pueda prevalecer discriminación alguna por razón de nacimiento, raza, sexo, religión, opinión o cualquier otra condición o circunstancia personal o social.

Declaració Universal dels Drets Humans (1948)

*Art.1: Todos los seres humanos nacen libres e **iguales** en dignidad y derechos y, dotados como están de razón y conciencia, deben comportarse fraternalmente los unos con los otros.*

*Art. 2.1: Toda persona tiene todos los derechos y libertades proclamados en esta Declaración, **sin distinción** alguna de raza, color, sexo, idioma, religión, opinión política o de cualquier otra índole, origen nacional o social, posición económica, nacimiento o cualquier otra condición.*

- *Quin contingut pots extraure d'aquests articles?*
- *Quina garantia veus per als homes i les dones?*
- *A més d'expressar una variable de gènere –no discriminació per sexe- quines altres variables veus al text?*
- *Creus que aquests drets són presents i respectats a tot el món? Per què?*
- *Sabries posar algun exemple de situació on no han estat respectats aquests drets? Per què creus que açò passa?*

5.- Recursos didàctics:

Al llarg de la nostra unitat treballarem els continguts amb diversos materials. Molts d'ells venen ja ressenyats en altres apartats de la nostra Unitat, especialment les fonts (a la bibliografia, notes a peu de pàgina) per tant, ací només indicarem els recursos que poden ser útils per al treball de l'alumne.

Quadern de classe: L'esmentarem posteriorment pel que fa a criteris d'avaluació, ja que entrarà dins d'aquestos, però es important remarcar que el quadern de classe, o quadern de l'alumne, esdevé, a mesura que hi va avançant la unitat, un recurs didàctic de consulta i seguiment de la unitat. Acabada aquesta seguirà essent una referència molt valuosa dels continguts, activitats i reflexions personals referents a aquest tema.

Internet: Avui dia les TIC són una eina fonamental en la educació i tenen un gran valor didàctic. L'ús de la xarxa és especialment rellevant en aquest sentit, ja que es tracta d'una ferramenta a l'abast de tots, de ràpida recerca i que conté un amplí corpus d'informació sense cap restricció, encara que per això cal seleccionar-la amb criteri i no refiar-se'n de qualsevol lloc web. Al llarg d'aquesta Unitat hem anat apuntant alguns enllaços concrets per extraure'n informació i material per als nostres exercicis. Evidentment són un recurs adequat.

Textos: Els alumnes van a treballar amb textos a manera d'exercici pràctic al llarg de tota la unitat. La referència de les fonts on són extrets aquestos textos (Internet, manuals, redacció pròpia) és esmentada al llarg de la seqüència d'activitats.

Imatges: El component visual és bàsic a l'hora d'aprendre i per tant no anem a descurar l'ús de documents gràfics. En la seqüència d'activitats hem emprat dos cartells d'època a color per contextualitzar la nostra activitat i fer-los objecte del nostre anàlisi.

6.- Criteris d'avaluació:

Volem fer efectiva una avaluació que emmarque de forma global allò que els nostres alumnes hagen adquirit. Com ja havíem esmentat anteriorment, en la nostra unitat s'enllacen els objectius, les competències i els criteris d'avaluació, de manera que estan íntimament relacionats els uns als altres. Objectius i competències són allò que volem que els nostres alumnes adquirisquen al llarg del treball de la unitat, i que avaluarem posteriorment. En aquest sentit ens sembla fonamental, en primer lloc, no oblidar esmentar el tema de les competències.

Competències

Seguint amb el que hem perfilat prèviament, en el nou marc europeu d'educació superior (EEES) en què està immers el nostre sistema educatiu no volem deixar de banda el treball de les competències, habilitats i destresses que l'alumne ha d'adquirir per a la seua vivència quotidiana com a ciutadà, i per continuar aprenent al llarg de la seua vida. Així, aquesta unitat treballarà fonamentalment:

- *Competència social i ciutadana:* l'alumne, a través del coneixement del passat reivindicatiu de lluita pels drets i la igualtat de gènere, aprendrà a identificar-se amb aquest valor democràtic i desenvolupar una valoració i compromís amb el mateix en la seua vida quotidiana.
- *Competència en comunicació lingüística:* els alumnes realitzaran diverses activitats en les quals estan directament implicades les tasques de redacció i exposició pública, així com

reflexions col·lectives i debats, de manera que treballaran constantment aquesta competència.

- *Competència digital i de tractament de la informació:* els alumnes treballaran amb fonts i recursos digitals, així com convencionals.
- *Competència d'aprendre a aprendre:* mitjançant la metodologia constructivista fomentarem que l'alumne sàpiga trobar les eines necessàries per treballar i desenvolupar treballs d'investigació amb els quals els alumnes hauran de fer recerques amb el seu coneixement. Amb la nostra unitat disposarem de diversos les quals fomentar aquest aspecte de l'aprenentatge.
- *Autonomia e iniciativa personal:* fomentarem el pensament autònom de l'alumne motivant la seua participació a classe i la expressió de les seues idees, així com demanant-li propostes d'actuació en relació al tema que estudiem per fomentat la seua iniciativa.
- *Competència cultural i artística:* a través de l'estudi de les diferents èpoques històriques i el transcurs de la reivindicació sufragista l'alumne podrà arribar a la comprensió de la cultura del moment i les diferents concepcions sobre la dona que s'ha tingut al llarg d'aquestes etapes.

En la mesura en què els nostres alumnes hagen respòs positivament a aquesta voluntat hi podrem avaluar l'èxit de la nostra unitat. El que volem és que els nostres alumnes hagen adquirit aquestes competències, de manera que s'estableix, com avançàvem, una relació directa entre objectius i criteris per avaluar.

Avaluació del treball

A més d'una avaluació qualitativa basada en els objectius que volem abastar i les competències que volem que siguin adquirides, hem de qualificar numèricament el treball realitzat al llarg de tota la unitat, segons hi estableix el nostre marc educatiu. Així, distribuïrem la qualificació en diversos apartats:

1.- Prova escrita (40%): No volem que sia el tradicional examen que fomenta la memorització i repetició estèril de continguts, que trairia la nostra voluntat innovadora i la metodologia constructivista que volem desenvolupar. Per tant, la prova constarà de:

- Síntesi del contingut: l'alumne realitzarà una breu síntesi d'allò que s'ha treballat en classe, sense incidir massa en el contingut però amb bona referència a totes les parts.
- Ressenya d'una part: l'alumne escollirà una part de la unitat i la ressenyarà detalladament, serà de lliure elecció.
- Valoració: l'alumne expressarà allò que més li ha agradat de la unitat així com suggerències per corregir-la o millorar-la, també deixarà constància de les aportacions que li ha fet aquest estudi.

2.- *Biografies (30%)*: Ací s'inclouen tant els treballs en grup com les exposicions. Es valorarà la contribució de cada membre del grup, que haurà d'estar clarament reflectida tant al treball escrit com a l'exposició pública. No profunditzem ací en la avaluació de cada part integrant de les biografies ja que ha estat exposat anteriorment.

3.- *Participació a classe (20%)*: Es valoraran les intervencions, les reflexions col·lectives, les aportacions als debats o la exposició de dubtes, la expressió de les pròpies idees.

4.- *Quadern de classe (10%)*: En ell deuen quedar recollides les activitats realitzades a classe. Es valorarà no tant el contingut –ja que la opinió de cada alumne deu ésser, en la mesura de la seua correcció, respectada- sinó que estiga complet i ben presentat, la originalitat, la dedicació i la creativitat.

7.- NEE: algunes consideracions

Per últim hem de fer referència a un grup especial d'alumnes dels quals -no cal oblidar-ho- sempre hi podem tenir algun a classe. Es tracta d'aquells que precisen unes necessitats educatives especials (NEE) ja sia per discapacitat física o psíquica.

En el cas dels discapacitats físics és relativament fàcil integrar-los en el grup-aula. Els invidents, encara que no podrien veure les imatges o fotografies que estan disposades per a treballar en aquesta unitat, sí poden accedir al seu contingut mitjançant una descripció detallada del mateix. En aquest cas sempre hem de recórrer als companys perquè els descriuen el que veuen, ja que així els ajudem a integrar-los i els companys aprenen a conviure amb ells facilitant-los la feina. Pel que fa als debats, sembla clar que no hi tendrien problema en participar-hi.

En tractar-se de sords o sordmuts, seria més complex atès que no poden oir els debats, però caldria que hi foren acompanyats d'un intèrpret de llenguatge de signes per poder participar-hi activament. De tota manera, pel que fa a les imatges i les fases del treball individual amb imatges, no tendrien cap problema en realitzar-les.

El cas dels discapacitats psíquics és molt més complexe. En tractar-se d'una Unitat d'Història Contemporània centrada en un tema molt específic, probablement tinguen problemes en comprendre o contextualitzar adequadament el contingut. Però açò no significa en cap cas que hagen d'estar exclosos de la dinàmica de classe. Tot al contrari. Precisaran, això sí, de preguntes més senzilles i d'una atenció individualitzada per garantir que estan entenent la dinàmica de continguts i apel·lant a que expressen la seua visió del que veuen i del que s'està debatent en tot moment.

En ambdós casos, sempre exigirem a la resta dels companys que garantitzen la integració dels alumnes amb NEE, de manera que els ajuden amb aclariments i explicacions i els faciliten la participació en tot moment. Sols així aconseguirem una classe diversa, però unida i integrada.

Bibliografia i fonts documentals:

Tot i que es tracta, naturalment, d'una unitat on els continguts i els coneixements es van construir per part de l'alumnat a mesura que es va realitzant la seqüència, i que ja hem donat fe d'algunes fonts i recursos a les anotacions a peu de pàgina, ací inclourem una bibliografia somera i fonamental²³ que hem emprat per als continguts de la Unitat.

Manuels de caire general

- ANDERSON, B.S. i ZISSNER, J; *Historia de las mujeres. Una historia propia*. Barcelona, Crítica, 1991
- DUBY, G. i PERROT, M (eds): *Historia de las mujeres*. Madrid, Taurus 1991-94. 5 volums²⁴

Manuels d'Història d'Espanya

- CAPEL, R: *La educación y el trabajo de la mujer en España. 1900-1930*. Madrid, Instituto de la Mujer, 1982
- DI FEBBO, G: *Resistencia y movimiento de mujeres en España. 1936-1976*. Barcelona, Icaria, 1979
- FOLGUERA, P. (comp): *El feminismo en España. Dos siglos de Historia*. Madrid, Fundación Pablo Iglesias, 1988
- MORANT, I (Dir): *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Vols. IV i V. Madrid, Cátedra, 2006
- NASH, M: *Mujer y movimiento obrero en España (1931-1939)*. Barcelona, Fontamara, 1981

Sobre el context social burgés:

- AMSTRONG, N: *Deseo y ficción doméstica*. Madrid, Cátedra 1991
- DAVIDOFF, L i HALL C: *Fortunas familiares. Hombres y mujeres de la clase media inglesa*. Madrid, Cátedra, 1994
- PATEMAN, C: *El contrato sexual*, Barcelona, Anthropos, 1995

Per a la etapa de la Revolució Francesa:

- FRAISSE, G: *La musa de la razón*. Madrid, Cátedra, 1991
- MOLINA PETIT, C: *Dialéctica feminista de la Ilustración*, Madrid, Anthropos, 1994

Aquest és, com avançàvem, un petit extracte de bibliografia bàsica per preparar i documentar una unitat com aquesta. De tota manera és evident que hi ha molta més bibliografia a l'abast sobre el tema i recomanem sempre l'ampliació.

²³ És important ressaltar que la bibliografia no és la destinada a consulta per a l'alumnat, sinó que es tracta de la que ha estat emprada per dissenyar la Unitat, i que es recomana a altres docents que vulguen consultar-la.

²⁴ Recomanats els volums IV i V, destinat a Història Moderna i Contemporània.